

---

studije

Josip Weissgerber

PRAVE ČOVJEKOVE DIMENZIJE

Uvodne misli

Usmjereni u objektivni svijet, mi smo ljudi najprije preorali zemlju, proputovali geografske širine i visine, ispeli se na vrhunce i spustili se u morske i kopnene dubine; pa i u svemir zagledali smo se nizom sve većih »naočala« prije nego što smo na nišan svojih duševnih reflektora uzeli te same reflektore.

Govorimo o odlučnim naporima da se spozna koja od tih domena: ono kad čovječanstvo kao da se okladi sa sudbinom da neće mirovati dok ne odgonetne misterije određenog područja. Mi smo inače uvijek potezani u sve smjerove istraživanja. Nema razdoblja koje se ne zanima i ne zagledava u sve smjerove horizonata i sfera, no jedan problem postane glavna osoba na pozornici, postaje problem broj 1. U tom smislu izgleda da je čovjek došao posljednji na red.

Zar je uopće moguće reflektor naše spoznajne intencionalnosti baciti nazad u njega samoga? — U prvom zaletu sigurno ne. No čovjek konstruira zamisli, nagađa hipotezama i teorijama kakav je svijet i kakav je on sam. Sama sebe sebi tumači, sama sebe sebi odgonetava u naknadnom kreativnom i konstruktivnom teoritiziranju. Uostalom, jedan reflektor može se usmjeriti u srce drugoga. Mi odgonetavamo sebe u drugome. Muž se upoznaje u ženi, žena u mužu.

Nastojat ćemo u velikim potezima, iskorištavajući činjenički materijal, prikazati prave čovjekove dimenzije, počevši od dna, od bioloških činjenica, pa sve više i oštrije, dok nam ne zasja cjelovita antropologija ljudskog individuuma. — Činjenice će imati odlučnu riječ, one će uvijek poput

planinskih vijenaca stršiti više negoli bi htjela mehanizacija, biologizacija ili animalizacija čovjeka. Vidjet ćemo da čovjek sve te okvire kida i da su njegove dimenzije bezgranične u vremenu i u prostoru.

I. Biološki su okviri preuski da rastumače čovjeka

Čovjek je od prvog časa začeca duhovno i tjelesno biće

Kad se sjedine ovulum (jajašce) i spermij (muško sjeme), sve je o čovjeku biološki odlučeno: dvije vrste spermija odlučuju spol djeteta; čitava je struktura oplodnjom odlučena: tip bjelančevine, pigmentacija (boja), očiju, kose i kože. Inženjerski plan (kod) zapisan je u dvostruke vrpce polimera ADN (desoxyribonukleinske kiseline): raspored parova adenin + guanin i timin + citoza odlučuju strukturu tijela. Kromosomi u stanici nose »ide«, nosioce determinacija. Ide su sastavljene od »biofora«, od kojih svaki predstavlja dio determinacije, a skupa tvore jednu determinantu, jedan »gen«. Kod virusa i bakteriofaga vrpca je jednostruka, noseći u osnovi ARN (ribonukleinsku kiselinu).

Oplodeno jajašce prolazi kroz stadije morule, blastule i gastrule. Gastrula je već snažno diferencirana u tri lista: endoderma, mezoderma i ektoderma. Iz endoderme razvit će se probavni sustav i dišni organi; iz mezoderme koštani sustav, iz ektoderme koža i živčani sustav.

Sve što se kasnije zbiva s organizmom samo je odvijanje pripravljenih potencija. Izvana dolazi samo hrana i kisik. Prije rođenja tijelo djeteta dobiva sve što treba iz majčine krvi, koja hrani dijete kroz pupak. Ipak je djetetov krvni sustav odijeljen od majčina te se s njime ne miješa. Kroz opne uzima dječji organizam što mu treba iz majčine krvi.

Rođenjem se mijenja samo način ishrane. Dijete ne uzima sve što mu treba iz majčine krvi, nego se osamostaljuje: počinje disati na vlastita pluća i tako sebi samo dovodi kisik iz zraka. Zato ono pomodri zbog nedostatka kisika, a tjeskobni refleks disanja proradi i ono zaplače. To je isti tjeskobni doživljaj kao umiranje ili kad se utopljenik bori za zrak. Kad utopljenika nanovo dovode k svijesti umjetnim disanjem, on doživljava »novo rođenje«, tjeskobni početak disanja. Dijete refleksno zaplače, no nije vjerojatno još dovoljno razvijeno da doživi tjeskobu.

Iza rođenja dijete dobiva sve što mu treba u majčinu mlijeku, a kisik iz atmosfere.

I opet će se mijenjati način prehrane kad dijete bude odbijeno od mlijeka.

U kasnijem životu mijenjamo način prehrane po vlastitom izboru. Ako smo bolesni, liječnik nam propisuje dijete. Nitko ne misli da se identitet čovjeka mijenja načinom ishrane. Poslije ručka i večere ne postajemo nešto drugo. Posve je nebiološki podavati pretjerano značenje rođenju ili drugim promjenama režima prehrane pa držati da prije rođenja zametak,

foetus i nerođeno dijete nije čovjek i da nema prava na život. Ako začetak nije potpun čovjek, onda nije ni odrastao čovjek. Ništa novo osim hrane i kisika ne pridolazi iza oplodnje.

U oplodenu jajašcu čitava je struktura, koja će se u razvoju očitovati kao aktivno počelo stvaralačke smislenosti, kao duša. Čovjek je, dakle, od prvog časa začeca duhovno i tjelesno biće. — To promatranje postupno ćemo produpsti na slijedećim stranicama.

(Biološki podaci iz knjige: André Lwoff, nobelovac, *L'ordre biologique*, Marabout University, Ed. française, Robert Laffont 1970).

Problem individuacije jednojajčanih dvojaka u fazi nediferenciranosti

Aminokiseline i nukleinske baze zajedničke su svim živim bićima. Iz njih se grade specifični proteini i specifične nukleinske kiseline koje diktiraju formaciju enzima. Obična bakterija nosi već oko 2000 gena i 2000 enzima.

1. Spolno (seksualno)

Parenjem se stvara bogatstvo novih varijacija istog osnovnog oblika. Rentgenske i ultravioletne zrake, dušična kiselina, organski peroksidi, hiperit itd., vjerojatno i tvrda komponenta kozmičkih zraka, mogu utjecati na biološki »kod« u kromosomima. Sve su te promjene degenerativne. Biološki je nezamisliva duboka promjena »inženjerskog zapisa« u kompliciranije oblike sama od sebe ili od nespecifičnih utjecaja koji ne nose novu strukturu. Seksualnim parenjem kombiniraju se samo varijable unutar istog osnovnog plana.

2. Vegetativno razmnožavanje

Opetuje se isti zapis u novim jedinkama. Tako se množe jagode, lijane itd. Vrtlari tako prenose posve istu varijantu trešnje, višnje, jabuke, breskve... Svaka očica biljke nosi opetovanu sliku cjeline. Kod životinja pojavljuje se vegetativno opetovanje iste varijante kao iznimni oblik umnožavanja, pa i kod čovjeka.

Iza oplodnje cjelina se opetuje. Jedna od dviju stanica ne razmnaža se, nego noseći ideju cjeline, dirigira razmnožavanje drugih ćelija. Taj dirigent nosilac je individualnosti. Pokusi Mangolda, Seidela i Rouxa s daždevnjačkim zamcima pokazuju to jasno. Ako bismo oštetili drugi dio zametka, razvio bi se defektan individuum. Ako bismo potpuno razdijelili dvije stanice, stvorila bi se dva normalna individua. Drugi dio opet bi se podvostručio i preuzeo dirigentsku ulogu nad novom polovicom. Kad su dva para unakriž spojili, razvio se jedan dvostruko veći individuum.

Faza nediferenciranosti u kojoj se vegetativno mogu opetovati individuumi potpuno jednake strukture, jer nose ideju cjeline, traje najviše dva tjedna. Ako se u tom razdoblju razdijeli osnovni zametak, nastaju jednojajčani blizanci, biološki savršeno jednaki. Osnovni polazni zametak ujedno je otac i majka novom individuumu, samo je teško reći koji je od njih dirigent, a koji se tek naknadno osamostalio.

Vegetativno podvostručenje dirigenta, koji je nosilac individualnosti, ekvivalentno je s oplodnjom, no siromašnija je u varijabilnosti od oplodnje. Tim podvostručenjem nastaje nova samostalna struktura, novi čovjek. I za taj slučaj vrijedi što je rečeno za oplodeni zametak, da mu se iza osamostaljenja samo hrana dodaje na razne načine.

Ubiti kiretažom ili abortusom oplodeni zametak znači ubiti čovjeka. Ubiti vegetativno razmnožene biološki identične jednojajčane blizance znači ubiti dva čovjeka ili više ljudi, već prema tome radi li se o dvoje, o troje ili čak o više jednojajčanih blizanaca. Oni se obično nazivaju »dvojci«.

No dogodi se, osobito nakon duljeg uzimanja progesteronskih anti-koncepcijskih pilula, da se odjednom oplodi više različitih jajašca. Tako dobivamo različite višejajčane dvojke, trojke itd. Radi se, dakle, o simultanoj umnoženoj seksualnoj oplodnji. Takvi »blizanci« budu i različita spola i općenito jednako različiti, kao i sukcesivno rođena djeca istih roditelja.

Što roditelji ontološki daju djetetu?

U mjesečnoj periodu dviju menstruacija sazrije negdje u polovici mjeseca (16 do 8 dana prije slijedeće menstruacije) kod žene ovulum (jajašce), koje je 24 sata sposobno za oplodnju. Muževljevi spermiji, koji su sposobni za oplodnju u toku 48 sati, moraju biti uneseni u majčin organizam da može nastati dijete.

Roditelji mogu izabrati razmjerno kratko doba plodnosti da dođe do djeteta ili izabrati doba agenezije prije ili nakon toga razdoblja da ne dođe do začeca. Ako se sjedine u plodnom razdoblju, time još nisu sigurni da će dobiti dijete, jer sjeme muža može biti preslabo, pa i sterilno, kao što i ženino jajašce može biti nesposobno.

Roditelji ne odlučuju koja će kombinacija nastati. Ne odlučuju hoće li dijete biti dječak ili djevojčica. Oni samo omogućuju eventualnu igru kombinacija i ništa više. Oni ne tku zamršene strukture djetetova organizma. Nitko od ljudi ne razumije što se sve zbiva u razvoju ljudskog organizma.

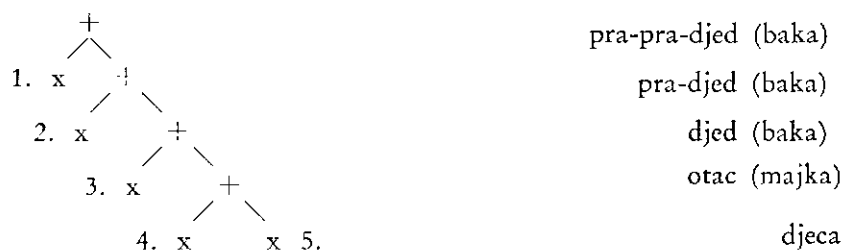
Otac ima pri tom kombiniranju aktivnu ulogu, stoga ne može uteći od svoje odgovornosti. Ako se on antikoncepcionalno ponaša, žena to ne može spriječiti (*copula interrupta*). Njezina je odgovornost manja, premda ima isključivu ulogu da već oplodeni zametak dovede do rođenja; majka doji dijete i duševno ga budi napose u prve tri godine (*gestatio psychica*).

Već u drugoj godini dijete uči jezik kao artifičijelni simbolički sustav znakova s množtvom formalnih riječi koje nose nezorni duhovni sadržaj. To znači da nosi u sebi dušu, počelo duhovne djelatnosti. Ni to mu roditelji nisu dali.

Otac i majka sudjeluju u divnom poslu koji sami ne razumiju. Tijelo je pripravljeno od autora biosfere koji je upisao inženjerske planove u nukleinske vrpce ovuluma i spermija. Dušu stvara izravno Bog u času oplodnje jer ona nije drugo nego supstancijalizirana i aktivizirana struktura tijela. Svaka je struktura duhovna stvarnost koju može shvatiti i utisnuti u materiju samo nematerijalni duh. No ostale strukture u prirodi izvan čovjeka samo su utisnuti tragovi duha, dok je u čovjeku aktivan supstancijalni princip smislenosti.

Zato moramo zaključiti da dijete neusporedivo više pripada Bogu nego roditeljima. Ono je Božje djelo.

Kad je riječ o vegetativnom razmnožavanju, može se reći da gotovo jednako stari jednojajčani blizanci stoje u roditeljskom odnosu. Kod jednojajčanih petoraka može biti više naraštaja:

Biološki smo konačno svi neke vrsti braća i sestre. Vremenski slijed po sebi ne donosi neke bitne prednosti. Dijete ima pred roditeljima puna ljudska prava.

Sve te činjenice i zaključci iz njih treba da nadahnu poštovanje prema svakom ljudskom biću. Djeca su Božje djelo, roditelji su Božji suradnici, koji o mnogo čemu odlučuju. Od Boga su primili djecu, za nj i za čovječanstvo treba da ih odgoje. Zato i zaslužuju pred Svevišnjim za svoju vjernu roditeljsku ljubav.

Svako dijete, kao i svaki čovjek, nosi po naravi dva bitno ujedinjena života:

- a) Život tijela. Roditelji odlučuju hoće li se genski faktori koje nose kombinirati u novu varijantu.
- b) Život besmrtnog duha, koji već sada shvaća apsolutne istine filozofije, matematike i ostalih znanosti. Sve te istine vrijede zauvijek i svuda, iznad vremena i prostora.
- c) Po Božjoj velikodušnosti dan je čovječanstvu i treći život, vrhunski život milosti, božanski život.

Istočni grijeh utnuo je taj darovani život. Da nije bilo praroditeljskog grijeha, obitelj bi davala — odnosno Bog bi u obitelji davao — i taj

vrhunaravni život. Sad ga podjeljuje sv. Crkva po sv. krštenju u »ime Oca i Sina i Duha Svetoga«, u ime Božje svijesti. I mi se svako jutro budimo u svjesni život »rađajući« riječ o sebi i ljubav prema sebi. Bog je uvijek savršeno svjestan i budan, on je oduvijek rodio sebi istobitnu Riječ o sebi i Dah ljubavi prema sebi i svemu što iz stvoriteljske sile može nastati. Nitko nema pravo da sudjeluje u tuđoj svijesti, pogotovo u Božjoj. Za našu sreću bilo bi dosta da svojom besmrtnom dušom doživimo Božji stvoriteljski zagrljaj, a ne da sudjelujemo u njegovoj svijesti.

Po sv. krštenju dijete, dakle, pripada i Crkvi. Sv. Irenej, učenik sv. Polikarpa, koji je bio učenik sv. Ivana apostola, rekao je: »Čovjek se sastoji od tijela, duše i Duha Svetoga« — koji nas oživljuje na vrhunaravni božanski život.

Kao i mi odrasli, dijete pripada svome narodu i čovječanstvu, koje svima nama omogućuje civilizaciju, školovanje i napredak.

Sve ovo nije rečeno da umanja roditeljsku ulogu, nego, naprotiv, da im uveća dostojanstvo. Sve što dijete nosi, povjereno je roditeljskoj brizi. Ništa se ne razvija bez njihove vjerne ljubavi i brige. Bog, Crkva i narod gledaju na roditelje. Sudbina Crkve i naroda potpuno je u njihovim rukama. Zataje li oni, nitko ih ne može zamijeniti, nitko ne može potpuno popraviti što roditelji zapuste.

Razlika između životinje i čovjeka

Čovjek se nekim sposobnostima razlikuje od svih životinja skupa premda im je tjelesno vrlo sličan. Ta se razlika ne može svesti na tjelesne funkcije, štoviše, životinje nas u mnogočem tjelesnom i nadmašuju.

Čovjekova prednost pred životinjama nije u *motorici i snazi mišića*. Velik dio životinja snažniji je i spretniji od ljudi. Kad bi 12 majmuna moglo shvatiti pravila nogometa, pobijedili bi najbolje klubove. Klökani su kadri preskočiti kuću prizemnicu kad su u nevolji. Kukci imaju sisaljke na nožicama te se drže na zidovima i na stropu. Gubice i udovi pretvoreni su im u kliješta i instrumente.

Čovjekova prednost pred životinjama nisu *sjetila*. Istina je da su stapići na mrežnici oka osjetljivi prosječno na 1 kvant svjetla, no mnogo živčanih putova koji polaze od stapića spaja se u jedan neurit, tako da čovjek nema tako oštra vida kao ptice grabilice. Čunjići koji razlikuju boje nisu ni izdaleka tako osjetljivi kao stapići koji razlikuju razlike sivila. — Čovjek ima sluh 50 puta osjetljiviji od vida tako da razlikuje brze promjene muzike dok se 12 slika u sekundi već spajaju u neprekinutu sliku filma. No čovjek čuje samo zvukove od kojih 20.000 titraja u sekundi. Nakon 13. godine umiru već najviši tonovi. Šišmiš, naprotiv, čuje ultrazvukove te se slušajući jeku svoga ultrazvučnog piskutanja ne dotakne mreže žica kroz koju prolijeće. On se, prema tome, snalazi pomoću zvučnog radara. — Mi ljudi imamo osobito primitivan njuh i okus. Putovi rhyencephalusa (njušnog puta) nisu uopće mielizirani. Čovjek razlikuje mirise, vonjeve i smradove. Njuh mu grubo govori što je za hranu, a što nije time što

mu odbojno smrdi ono što nije njegova hrana. To njušno razlikovanje nije dostatno da se čovjek ne otruje od plodova prirode, dok se životinje u prirodi ne otruju. Njih može samo čovjek otrovati svojim umjetnim kemikalijama. Pas ima divan njuh: nema za njega odbojnih vonjeva, on doživljuje svijet kemijskih izgaravanja i isparavanja kao mi svijet boja. Mi imamo »nazor« na svijet, pas ima »nanjuh« na svijet. Mi ljudi imamo bijedan njuh, ali je on aristokratski jer zabacuje čitave »klase« kemijskih izgaravanja. Pas ima odličan njuh, i to »besklasni« demokratski njuh. Mi ljudi imamo »besklasni« vid. Kukci osjete nekoliko molekula mirisne tvari na kubični kilometar zraka te na daleko nanjuše cvijet i ženku koju traže. Nema sjetila u kojem nas po koja životinja znatno ne nadmašuje.

Tjelesno ima čovjek dvije prednosti: palac nasuprot ostalim prstima čini čovjeka najspretnijim zanatlijom prirode. Čovjek ima najrazvijeniji mozak. Tako bar slutimo po njegovim prebogatim doživljajnim mogućnostima. On nadmašuje sva živa bića razvijenošću tzv. tercijarnih sektora koji doživljavaju cjeline. Čovjekov donji mozak (talamus, hipotalamus), sjedište osjećajnosti, omogućuje mu da doživi ljepotu i dobrotu u nenadmašivu bogatstvu. Pa i komisurna vlakna (bijeli mozak), sjedište kombinatorike u kojoj, izgleda, stoluje čovjekova inteligencija, nadmašuje sve što imaju životinjski mozgovi. Čovjekov mozak centriraniji je od životinjskih, zato čovjek ne može podnijeti operativne zahvate u mozak koje podnosi životinja.

Kriv je pristup da se čovjekov mozak smatra razvijenijim zbog odnosa težine cijelog tijela i mozga. U tom smislu čovjeka nadmašuju općenito manje životinje, posebno ptice. Radi se o kvaliteti mozga, a ne o težini. Dubois je umjetno saznao formulu po kojoj bi čovjek bio na vrhu odnosa težine, no on je samo našao inženjersku formulu kako se moraju graditi veći organizmi, kao što se ne može mali avion jednostavno uvećati da dobijemo veći, mijenjaju se, naime, svi odnosi prema izdržljivosti materijala. Veće životinje moraju imati proporcionalno manji mozak i drukčije građen mozak da bi bile sposobne za život. Duboisova formula glasi:

$$k = \frac{T}{t^{0.56}}$$

T = težina tijela; t = težina mozga;

k = stupanj kefalizacije, u našem slučaju sisavaca.

Inače apsolutne vrijednosti pokazuju npr. slijedeće odnose:

lav 1/546, puma 1/320, mačka 1/106, čovjek 1/46, miš, 1/48;

kod čovjeka: muškarac 1/48,4; žena 1/44,2.

Ptice imaju bolje proporcije od ljudi.

Eugène Dubois je poznat jer je na Javi pronašao i imenovao »Pithecanthropusa«. Unutar ljudske vrste mjerenje mozga ne kazuje ništa o njihovoj intelektualnoj prednosti. Dosad najteži mozak izmjeren je kod jednog ruskog idiota, a izrazito genijalni ljudi znaju imati upadno lagan

mozak. Na temelju mjerenja lubanje O. Ammon tvrdi da su dolihokefalni (dugoglavi) pametniji jer imaju više mozga. Izmjerio je 30 lubanja članova jednog znanstvenog kluba u Karlsruheu. Dugoglavi imaju indekse odnosa širine i dužine lubanja ($\times 100$) do 70, mezokefalni od 71,1 do 80, a brahikefalni (kratkoglavi) 80,1 do 85. Međutim, slijedeći velikani ljudske misli bili su skrajnje kratkoglavi: G. W. Leibniz (92), I. Kant (90), J. W. Goethe (88), Schopenhauer (90); Beethoven je bio također izrazito kratkoglav. (Hrv. encikl., IV, 355. r.) Lubanjski kapacitet majmuna kreće se od 450 do 585 cm³. Evropljani imaju prosječan kapacitet 1425 cm³, žene 1350 cm³. U Tirolu varijacije idu od 880 do 1950 cm³. Hechst izvješćuje o nekom duševno normalnom čovjeku čiji je mozak težio 788 g, čemu odgovara endokranijski kapacitet 833 cm³. (Hrv. encikl. IV., 369. r.)

Sva ta sasvim biološka promatranja ne mogu rastumačiti osnovnu razliku između čovjeka i svih drugih živih bića. Ima unesrećenih ljudi koji raspolazu mozgom kvantitativno bjednijim od životinja. Nerazvijeni mozak imbecila i idiota ipak im daje pristup do kakvog-takvog ljudskog života, da shvate nešto od jezika i brojčanog sustava. Poznat je slučaj idiota-genija koji nisu sposobni pravilno zbrajati i oduzimati, a reknu drugi i treći korijen svakog broja, i to pravilno, bez računanja. Kao da se ostaci tog mozga rekompensativno razvijaju do genijalnosti u sasvim uskom sačuvanom predjelu.

Ili, uzmimo npr. Helen Keller, koja je doživjela četiri prva godišnja doba, oboljela od upale mozga te izgubila vid i sluh. Slijepa i gluha, bez glavnih sjetila, na temelju samog opipa ona je naučila govoriti engleski, predma nije nikad sebe čula, naučila je čitati de Brailleovim opipnim slovima knjige na francuskom, njemačkom i na latinskom. Postala je spisateljica i postigla dva doktorata. Nagao razvoj počeo je kad je sa svojom učiteljicom Miss Sullivan na zdencu shvatila nakon nekoliko opetovanja da opipni znak sljepačkog jezika na jednoj ruci, koji je otkucavala Miss Sullivan, znači »vodu« koju je lijevala po drugoj ruci. Nezaustavnom je strašću za znanjem čitave dane tražila opipne znakove drugih predmeta, pojmova, brojeva i odnosa. U isto vrijeme domaće životinje sa sjajnim očima i ušima nikad da uđu u čisto ljudski doživljajni svijet.

U eri oduševljenja za evolucionizam izvršen je velik broj pokusa ne bi li se životinje dovele do ljudskog ponašanja. Dresirali su čitave kolonije majmuna bez znatnijeg uspjeha. Bračni je par Kellog skupa odgajao sina Donalda i čimpanzu ženku Guyu. Guya je brže napredovala u motornoj spretnosti, prije je naučila držati vilicu, žlicu i nož. No za dvije godine odrasla je. Donald je u drugoj godini počeo govoriti i razvijao se kao čovjek, a Guya nikad nije razumjela govor osim afektivnih i nekih situacijskih zornih razlika. Čovjek treba 23 godine da završi razvoj. U 23. godini završava čovjekova osifikacija (okoštavanje). Životinje su većinom za dvije godine odrasle, najviše pak treba orangutan — 8 godina. — Köhler je sustavno proučavao majmune, posebno vrlo bistrog Sultana. Bez pomoći instruktora bio je ovaj sposoban samo da jedan sanduk stavi pod se ne bi li dohvatio štapom bananu. Naučio je nataknuti šuplji štap

jedan na drugi i tako produljio štap. Majmuni granama tresu plodove tako da je ta gesta spadala u inventar nagonskog ponašanja iza kako je slučajno utaknuo šuplji štap jedan u drugi i dobio dulji. Sultan je stavljao i jedan sanduk na drugi, koji bi se srušio čim bi skočio na nj da dohvati plod. Onda mu je instruktor poredao nekoliko sanduka kao stabilnu podnicu. To je bila instruktorova pamet na djelu, a majmun je senzorno osjetio stabilnost nove konstrukcije i iskoristio je. »Pametni Ivica« (der kluge Hans) konj iz Elbersfelda, rješavao je matematičke zadatke udarcima kopita. No to je bilo znanje njegova instruktora, koji je telepatski ili jedva vidljivim znacima vodio Hansa. Kad nije bilo instruktora, konj je ostao glupi konj.

Kod svih tih kojiput vrlo impresivnih uspjeha dresure, treba imati na umu zahtjev koji je postavio Morgan. Njegov zakon zahtijeva da kod životinja ne smijemo zaključivati na višu formalnu ljudsku sposobnost doklegod se životinjsko ponašanje može rastumačiti dresurom na temelju uvjetovanog refleksa, metode pokušaja i pogrešaka i sasvim senzornog uvida. Mora biti dokazan intelektualni uvid u odnose. Mi bismo tome dodali i zahtjev da se pretpostavljena viša sposobnost očituje u čitavom ponašanju Životinja koja bi se dovinula do shvaćanja formalnih odnosa morala bi biti sposobna da govori, da ide u školu i da napreduje u tehnici. Sve bi životinje mogle na razne načine artikulirano i simbolički govoriti. Vrana i papiga prilično vjerno oponašaju ljudske riječi, no nisu kadre shvatiti smisao tih riječi nego ih besmisleno opetuju. Tako se priča o trgovčevoj papigi koja je zabavljala kupce krešteći: »Polako, polako, svi ćete doći na red!« Jednom je utekla iz kaveza pa su je vrane spopale i stale trgati. Kreštala je isto: »Polako! Polako! Svi ćete doći na red!« — Životinje nam nemaju što reći osim afektivnih izražaja odobravanja i negodovanja. Ne mogu shvatiti nematerijalni odnos simboličnosti da arbitrarni zvukovni znakovi mogu označivati predmete i misaone sadržaje.

Čovjek trijumfalno shvaća nematerijalne odnose, smišlja nove, napreduje unoseći odnose i strukture u tehnici. U područje formalnog nematerijalnog čovjekova mišljenja i stvaranja nema pristupa nijedna životinja.

Evolucionisti nastoje izjednačiti bar dijete i životinju. Takav je postupak metodički neispravan. Ako nas iskreno zanima specifično ljudsko doživljavanje, onda ga moramo proučavati u jasno razvijenom obliku, a ne u problematičnim, još nerazvijenim oblicima. To bi bilo kao kad bismo na izložbu voćarstva nosili proljetne oplodene pestiće mjesto razvijenih lijepih plodova. Pogotovo je neispravan i tendenciozan postupak ako se posve malo dijete uspoređuje s odraslim životinjama.

II. Rasjeklina koja ujedinjuje

Razlika između predodžbe i pojma

Čovjek živi u osjetnom svijetu životinje, ali i u višem katu nematerijalnih, nesenzornih, formalnih, duhovnih sadržaja. Izraz te dvokatnosti jest razlika između predodžbe i pojma. Započinjemo studij činjenica koje može rastumačiti samo pretpostavka da je čovjek utjelovljeni duh, dvostruko dvokatno biće — ali intimno i bitno ujedinjeno biće. Djelovanje njegova duha u prvom je svom zaletu (intencionalnosti) uvijek jedinstveno duhovno-tjelesno djelovanje, no čovjek može svratiti pozornost samo na duhovni ili samo na osjetni sadržaj svoga jedinstvenog doživljavanja. O svemu što spozna čovjek najprije doživljava predodžbu i pojam skupa. To su čovjekovi tzv. konkretni pojmovi: konj, krava, stablo . . ., stol, krevet, ormar . . . No ti se konkretni pojmovi odmah pretvaraju u nešto posebno:

1. Čovjek ih *verbalno simbolizira*. Zvukovni i pisani simboli nemaju nikakve veze sa samim stvarima: konj, cheval, Pferd, horse itd. u raznim jezicima označuju isti sadržaj.

2. Sadržaji riječi postaju *opći pojmovi*. Riječi u rječniku vrijede za bezbroj ostvarenja. »Zvijezda« označuje sve videne i nevidene zvijezde, pa i one koje neće nikad postojati, kad bi na taj način egzistirale, bile bi zvijezde. Opći pojam i njegova riječ stoje za sve ostvarene, ostvarljive i neostvarene pojedinačne predmete.

Osim toga, mi počinjemo raščinjavati duhovno-tjelesni, pojmovno-predodžbeni sadržaj.

Sadržaj predodžbi jesu:

boje, zvukovi, mirisi, okusi, opipni fenomeni: tvrdoća, hrapavost, mekoća, hladnoća-toplina, težina, lakoća. No mi smo pri tome upotrebljavali čudno oblikovane riječi, koje ne označuju punu stvarnost. Već je tu djelovao duh koji je raščinio senzornu stvarnost u senzorno svojstvo i u nosioca toga svojstva.

Sadržaj pojmova jesu:

odnosi koje izrazuju prijedlozi (iznad-ispod, između, unutar-izvan, okolo itd.). Iste riječi mogu služiti i kao prilozi, dok kraći prijedlozi obično su samo prijedlozi (iz, od, na, oko, pod, pred, iza, nakon, prije, poslije itd.);

veznici označuju smislene odnose između sintaktičkih dijelova rečenice (jer, kad, premda, tako da, ako, i, ili, osim itd.);

zamjenice; brojevi.

Navedene kategorije riječi označuju uvijek isključivo nezorne sadržaje bez boje, bez zvuka, težine itd., pa i zamjenice i brojevi, ukoliko označuju odnos zamjene i umnožavanja. Mi možemo razlikovati njihove sadržaje a da ne mislimo na konkretne situacije u kojima su ti odnosi kao utjelovljeni.

Osim ovih kategorija ima nezornih apstraktnih imenica (istina, pravo, inteligencija, učenost itd.); ima apstraktnih pridjeva (pretečen, istinit, pravedan, inteligentan itd.), od njih se mogu tvoriti apstraktni prilozi (pravedno, istinito . . .); ima apstraktnih glagola (suditi, računati, zbrajati, oduzimati, tražiti uzroke, zaključivati, definirati itd.). Nema apstraktnih uzvika, koji su najbliži životinjskom afektivnom izražavanju.

Kojiput je kod konkretnih sadržaja predodžbeni dio jasan, a pojmovni dio zagonetan: vrijeme, lav, tigar i ostala živa bića. Nitko im nije odgonetnuo pojmovnu strukturu, a o vremenu se svejednako filozofira, kako god svi osjećamo vremenski nezaustavni tijek. Drugi put je pojmovni dio jasan, a predodžbeni dio neodređen, mnogoznačan: tisuću-kut, množenje, stol (koliko mogućih oblika!), benzinski motor itd.

Predodžba zahvaća:

1. pojedinačni sadržaj
2. zoran (boje, zvukovi . . .)
3. u vremenu i u prostoru

Pojam nastavlja u novi sadržaj:

1. poopćen, univerzalan sadržaj
2. nezoran sadržaj
3. zakoni odnosa i struktura
vrijede iznad vremena i
prostora, uvijek i svuda.

Treba razlikovati »tipičnu sliku«, npr. siluetu radnika od pojma »radnik«. Tipična slika jest predodžba koja je tako siromašna da nikojem radniku ne odgovara, dok pojam »radnik« odgovara svakome u potpunosti. Pojam označuje bitan sadržaj čitave kategorije te ne isključuje nebitne specifikacije za pojam radnika: stolar, postolar, ratar, mehaničar, kovinotokar . . . svi su oni u savršenom smislu radnici. Tipična slika »silueta radnika« nije ostvarena ni u kojem primjerku, ona služi kao prirodni znak, slično kao riječi jezika, samo tipična slika nije potpuno arbitrarna kao riječ i slova. Ona je konkretan znak. Ako silueti radnika stavimo u ruke svrdlo, isključili smo sve radnike koji ne rade svrdlom. Što je slika konkretnija, postaje manje tipična.

Struktura jezika kao test duše i tijela

Već smo u analizi predodžbe i pojma započeli analizu jezika. Sada nastavljamo tu analizu u sve višim strukturama jezičnog izražavanja koje očituju čovjekov misaoni rad.

Kad je psiholog Oswald Külpe počeo studij čovjekove misli, prigovorili su mu behavioristi da gradi kuću od krova. Oni da grade kuću od dna, od cigala. Mi bismo rekli da behavioristi proglašuju hrpu cigala kućom. Uostalom, i cigla već ima svoju strukturu, svoju duhovnu stvarnost, prijedloge (iznad, ispod, između) i apstraktne priloge (okomito, paralelno, četverouglasto itd.).

Oswald Külpe ustanovio je najprije da ima doživljajnih sadržaja bez zornosti, »unanschauliches Denken«: ispitanici bi za apstraktne pojmove nijekali svaku predodžbu ili bi davali pojedinačne, svaki drukčije ilustracije i primjere. Mi smo sastavili iscrpnu skalu svih zornih kategorija: boje, zvukove, okuse, mirise, tvrdoću-mekoću, hrapavost-glatkost, težinu, temperaturu, dijelove itd. Kroz tu skalu ispitanici su odgovarali s *da* (+) ili s *ne* (—). Za prijedloge, veznike i ostale apstraktne sadržaje ispitanici srednjoškolci bez pogreške su pisali minuse. To je nezorni sadržaj naših misli. Ni afektivne kategorije ugodnosti i neugodnosti ne mogu se pridavati tim sadržajima dok se ne utjelove u konkretnom ostvarenju: »između« razlikujemo od »ispod« i »iznad« i ne možemo reći ni koje je boje, ni zvučnosti, ni težine, ni temperature. Hodati »između« dva prijatelja ili prijateljice ugodno je, no hodati »između« dva oružnika koji me vode u zatvor nije više ugodno.

Oswald Külpe davao je ispitanicima razbacane riječi da ih poredaju po »smislu«. Riječi su izražavale sav sadržaj poput električnih naboja, ali rečenica nije bila samo zbroj naboja kao u fizikalnim pokusima, nego nova struktura, »smisao«: težak, jučer, sam, zadatak, bratu, matematički, zadao. »Jučer sam zadao bratu težak matematički zadatak.«

Zatim je Külpe zadavao razbacane sintagme, da i njih sklope u smislene rečenice: *prevario sam se, težak zadatak, dugim računanjem, izrađujući postupno: »Prevario sam se izrađujući postupno dugim računanjem težak zadatak.«*

Zatim je, ulazeći na više strukturalne jezične razine, zadavao zavisne i glavne rečenice da ih spoje. Kod svih tih pokusa miješao je sadržaje više rečenica. Jer ne znam matematiku, oskliznuo sam se kod vratiju, nisam pazio na led, propast ću na koncu godine. »Propast ću na koncu godine jer ne znam matematiku. Nisam pazio na led pa sam se oskliznuo kod vratiju.«

Uvijek je iskrslo pitanje: Što je smisao i koje je prirode taj zakon cjeline? Da li je dostupan osjetima? Ima li smisao boju, temperaturu, hrapavost itd?

Zadavao je i razbacane rečenice, koje skupa čine kratak članak. Odlomke koji skupa čine predavanje. Pitao je za »pouku« = smisao priče: neka stave naslov koji će označiti sadržaj priče. Tako bismo mogli produžiti u sve veće i šire smislene strukture. Svi ti sadržaji potpuno su duhovni.

Lingvisti razlikuju »pune« riječi od »praznih riječi« (*mots pleins et mots vides*) ili — kako se bolje nazivaju — razlikuju sadržajne riječi od formalnih, strukturalnih riječi (*Formwörter*). Naziv »prazne riječi« kazuje da su sadržaji koje te riječi simboliziraju nematerijalni i nadosjetni. Ipak ih shvaćamo i razlikujemo. One imaju duhovni smisao.

Sve to svjedoči da je u čovjeku, osim tjelesnog zornog doživljavanja kroz sjetila i fantaziju, i nadosjetno duhovno doživljavanje koje pretpostavlja višeg duhovnog *primaoca*.

Tehnika, čovjekovo relacijsko djelovanje kao test duše

Čovjek je ne samo primalac koji doživljava duhovni smisao, on duhovni smisao stvaralački unosi u materijal kad stvara djela umjetnosti i tehnike.

Materija bez neke strukture nije nam uopće dostupna, niti što vrijedi. Svu vrijednost dobiva materija od odnosa sazdanih u strukture. Čovjek nalazi u prirodi strukturiranu materiju i dodaje svoju preobrazbu, svoje strukture. Sva se tehnika svodi na prijedloge: iznad, ispod, unaokolo, iza, ispred, unutar itd. Zapravo mi uvijek kupujemo i plaćamo »prijedloge«: zamršene sustave prijedloga koje su tehničari utisnuli u materiju. Što razlikuje cjepanice i daske od stola, kreveta i ormara? — Struktura, jedan sustav prijedloga. Od istog drveta moglo bi se i nešto drugo načiniti. Što razlikuje automobil od rudača u brdu? — Konačno samo »prijedlozi« koje čovjek unosi.

I opet bismo se, kao kod jezika, mogli penjati od najobičnijih tvorevina kao čekić, pila, sjekira... do brodova, nadzvučnih zrakoplova, tvornica itd. Samo nešto duhovno — struktura — razlikuje te zamršene tvorevine od svemirske prašine koja je u sebi i opet početna struktura sazdana iz »prostora fizikalnog karaktera« (Einstein). Zato je i sva struktura od atomskih do bioloških zdanja trag duha, prolaz Gospodnji, Pasha.

Rekosmo da se sve strukture mogu izraziti kao sustav »prijedloga«. Prijedlozi ne označuju ništa osjetno, nego nadosjetno, formalno, duhovno.

Čovjek je u formalnom svijetu odnosa i smisla — agens — stvaralac, On nije kao životinja, koja nagoni bez napretka i promjene opetuje saće, odnosno gnijezda, odnosno mreže od paučine. On nije ni kao kompjutor ili koji drugi elektronski uređaj po najmodernijoj tehnici (feedback) koji sama sebe kontrolira, čovjek je duh koji sve ljepšom duševnošću napunja materiju stvaralački.

Tehnika je sve ljepši i ljepši himan, test čovjekove duševne genijalnosti.

Slobodno djelovanje dokazuje opstojnost duše

Mi antropomorfiziramo prirodu, napose živa bića, pa pridajemo materiji slična svojstva kao što ih nosimo i u vlastitoj svijesti.

Osjećamo, istina, u tijelu determinizam nagona i potreba te se moramo boriti za slobodu svijesti u kotlu tjelesnih determinacija. No znamo da nije u nama sve determinirano. O mnogim stvarima sami odlučujemo. Ako do kraja analiziramo što se u nama zbiva, a što u živoj i neživoj prirodi, mi sve u prirodi i u našem tijelu možemo svesti na »pasiv«: na inertno gibanje, na prijelaze i prijenose. Apsolutni i izvorni »aktiv« nalazimo samo u slobodnim činima svijesti.

Mnogi, istina, zamišljaju anorganski svijet, a pogotovo organski kao izvorno auto-dinamičan, kao *actio immanens*. Tome se protivi da mi dinamičnost u materiji ne možemo ni zamisliti drukčije nego kao prijelazno djelovanje, *actio transiens*. Ono što bitno spada na nešto, u našem slučaju na materiju, neotuđivo je stvarnosti. No gibanje je otuđivo materiji:

1. Gibanje je uvijek fenomen koji pretpostavlja okolicu. Gibanje je relativno, dijalog između materije koja mijenja položaj i okolice. Uvijek se jedan dio giba, a drugi relativno miruje. U osnovi se atomski procesi zamišljaju kao valno gibanje: val se giba zahvaćajući uvijek drugu materiju. Pa i stojni val, koji karakterizira trajne formacije u kozmosu, »masu« fizičara, neprestano uvlači u se jednu materiju iz okolice, a drugu izbacuje iz sebe; zato se oko svakog čvora »mase« razvija nuklearno, mezonsko, elektromagnetsko i gravitacijsko polje. I sam elektro-pozitron, najmanji poznati oblik »mase«, valne je strukture te nosi oko sebe dinamičko polje, kojim stoji u interakciji s okolicom.

2. Kad bi gibanje bilo u materiji bitno, a ne kao prolazni val, ne bismo mogli rastumačiti zašto sva materija nije u maksimalnom gibanju; ne bismo mogli rastumačiti stupnjeve pokrenutosti. Stupnjevi pretpostavljaju manjak — alijenaciju — otuđenje gibanja na nižim stupnjevima. U svijetu u kojem bi dinamičnost bila bitno svojstvo materije, ne bi moglo biti inercije i entropije, zaustavljanja i gubitaka dinamičnih struktura.

3. Mi sami oduzimamo i dodajemo gibanje materiji. Te naše intervencije miješaju se s kozmičkim gibanjem, ne pokazujući bitne razlike.

Iz svega slijedi da materija prima gibanje i strukture od drugud. Strukture su ionako duhovnog karaktera, sustavi »prijedloga« u pokretu. A gibanje proistječe oslobađanjem energije kad se poruše, otuđe strukture. Zato se svaka energija plaća destrukcijom struktura te se svijet spušta u stanje veće entropije (entropée = prijelaz, promjena), tj. strukturalna (potencijalna) energija prelazi u kinetičku energiju gibanja.

Smjer gibanja ne da se odijeliti od samog gibanja. Ne može biti gibanja nikamo ili bilo kamo u isto vrijeme. Autodinamično gibanje mora biti i autodeterminativno, koje sebi samo daje i smjer od mnogih mogućih. Stoga se sile označuju i proučavaju kao »vektori« da bude određen smjer i snaga. Smjer je ujedno osnovni element strukture.

Gibanje, smjer i strukture — koje su sustavi smjerova — uneseni su u materiju izvana i nematerijalnog su podrijetla. Ako se, prema tome, u nama nalazi autodinamičnost, sloboda, izvorni »aktiv«, onda to ne može biti učinak tijela, nego nove više stvarnosti — duha.

Nitko ne može uništiti u čovječanstvu i u svijesti svakog pojedinca uvjerenje i iskustvo da smo u danim uvjetima slobodni. Zato se i kajemo jer smo uvjereni da smo mogli drukčije usmjeriti svoje čine. Zato nas i društvo zove na odgovornost. To nikad ne čini sa životinjama. Da nema slobode, ne bismo uopće imali pojmova kao: sloboda, odgovornost, kajanje, odluka i sličnih.

Slobodno djelovanje zahtijeva nematerijalni autodinamični čimbenik, djelatelja koji je izvorno aktivan (*actio immanens*), a ne prenosi samo već determinirano (usmjereno) od drugud (*actio transiens*). Živa bića do čovjeka konačno se svode na *actio transiens* asimilacije i disimilacije i smrti. Ona samo glume izvornu aktivnost. Poradi te glume moguće je sjedinjenje duha i tijela. Duh u kvazi-imanentnosti biološke tranzeutnosti može u djelo provesti svoju imanenciju.

*U čovjeku je aktivan princip smislenosti,
supstancijalna nematerijalna duša*

Aktivnost mislimo u najstrožem smislu kao izvornu aktivnost i auto-determinaciju (samousmjerenje). Smjer je prvi element strukture i smislenosti.

Čovjek počinje kao spontana nesvjesna aktivnost (*voluntas ut natura*) i kao spontana, već sazdana struktura tijela. U punom zamahu odrasla čovjeka ta spontanost postaje svjesna i slobodna.

Ni odrastao čovjek nije dovršen do kraja s tom svrhom da sam može odlučivati kako će biti dovršen. To dovršenje ne može sam izvesti bez Božje pomoći. Time smo otvorili perspektivu prema uskrsnom tijelu dovršenog čovjeka, u kojem će struktura (duša) potpuno vladati svojim elementima. No već i sada čovjek pokazuje u stanovitom stupnju slobodu i kreativnost u svijetu struktura. Sjećamo se da to odaje njegov jezik i njegova tehnika.

Djelovanje (*actio*) ne može biti bez djelatnosti (*agens*). U čovjeku se, dakle, nalazi duhovni nematerijalni djelatelj, aktivno počelo slobode i smislenosti, supstancijalna duša koja nije tek epifenomen materije, nego nova supstancija. U materiji je moguća samo od drugud primljena, prolazna djelatnost (*actio transiens*).

Formalni (duhovni) princip čovječjega bića jedan je i jednostavan

Tijelo kao instrument bitno sjedinjen s duhom pokazuje niz specijalnih usmjerenja. Naš je mozak organiziran tako da je čeon dio centar motorike (tzv. piramidalni put jer neuriti izlaze iz snažnih krupnih neurona u obliku piramida); stražnji dio mozga i lateralni dijelovi centar su osjeta (percepcije). Donji dio mozga (thalamus, hypothalamus i hipofiza) centar je osjećajnosti. Svi ti dijelovi intimno su povezani međusobno komisurnim bijelim vlaknima koja su instrument inteligentnog djelovanja. Specijalnosti: gibanje, percepcija i osjećajnost zavele su mislioe platonskog smjera kao da u čovjeku ima više duša, više agensa. Platon je razlikovao razumnu dušu u glavi, hrabru dušu u grudima i strastvenu dušu u utrobi. On je čak smatrao da postoje tri vrste ljudi prema razvijenosti triju duša: kod filozofa-političara prevladava razumna duša, kod vojnika hrabra duša, a kod zanatlija i ratara strastvena duša.

No čovjek je već samim tijelom jedinstven, nosi jednu svijest, a sve specijalnosti doživljavanja uviru u jedan centar. Tjelesno je čovjek jedna

struktura, jedno biće. Ta je struktura supstancijalizirana kao nešto jedinstveno u duh. Duh koji je struktura, zamisao, smisao jedinstvenog bića mora i sama biti jedna. Platon bi morao, da bi rastumačio čovjekovo jedinstvo, pretpostaviti još i četvrtu dušu koja povezuje tri prijašnje, i ta bi istom bila prava duša. Ne može trojnost i dvojnost tumačiti jedinstvo. To je, konačno, razlika između jedne ili dvije stolice što svaka ima svoju jednu zamisao. U čovjeku je taj princip jedinstva aktivan i supstancijalan.

Duh je čovječji jednostavan. Ljudski duh shvaća jedinstvo smisla u stvarima i unosi jedinstvo struktura kao tehničar. Ne osjeća se kod kuće u kaosu mnoštva, nego u jedinstvu smisla. Smisao se ne može dijeliti. Sjekiricom raskoljena stolica nije više stolica. Smisao se ne može dijeliti da ostane isti: on je jedan i jednostavan u čitavoj strukturi, u čitavoj rečenici ako apstrahiramo od dodataka i elemenata koji nisu strogo potrebni za strukturu i za smisao.

Čovjekov duh zahvaća uvijek veće cjeline i smislove, koji ne mogu biti rastavljeni u dijelove tako da ostanu isti. Dioba se protivi jedinstvu i ništi smisao. Konačno svaka misao uvire u sveobuhvatni obzor ili atmosferu »bitka«. To je misao sviju misli. Sve »jest« ili bar može biti. A što nije kao stvarnost ili mogućnost, nije uopće pomislivo.

Jedinstvo strukture i smisla ostvareno je, istina, nad dijelovima, no ako ti dijelovi prevladaju, nestaje cjeline jedinstva i smisla. Naš duh živi dinamikom koja se protivi mnoštvu, kaosu i diobi. Ne može učinak nadmašiti uzrok, djelovanje ne može nadmašiti djelatelja — djelovanje samo očituje djelatelja. S druge strane dijelovi ne mogu izvesti i utemeljiti cjelinu, dvojnost ne može fundirati jedinstvo. Mora, dakle, da u čovjeku postoji jedan i jednostavan duh, inače bismo morali iznad pretpostavljenih dijelova i djeljivosti uvijek dalje tražiti jednostavan princip jedinstva. Tako slijedi da je duša ne samo jedna nego i jednostavna, tj. bez dijelova.

III. Nezaustavan u vremenu i u prostoru

*Duša je besmrtna, neraspadljiva i otvorena
za vrednote izvan vremena i prostora*

Smrt je dioba u dijelove, raspada se struktura tijela. Na taj način supstancijalna duša ne može se raspasti jer je jedna i jednostavna. Ona ostaje netaknuta u brodolomu tijela, samo gubi instrument svoga djelovanja u materijalnom svijetu. Smrt je, dakle, najpozitivniji čas naše egzistencije, novo stvaranje, dovršavanje čovjeka. Mi toga tjelesnim očima ne vidimo, to doživljavaju samo umirući. Smrt je slična tankom zastoru koji je crn i taman s naše strane, a svjetliji od svih svanuća s druge strane. Moderni mislioci (K. Rahner, Ladislaus Boros) drže da duh ne gubi kontakta s kozmosom: nakon smrti postaje pankozmičan, stiće, uz pomoć Boga, koji dovršava nedovršeni čovjekov duh, novi odnos prema materiji i postaje gospodar materije. Neki idu tako daleko da pretpostavljaju neki

oblik uskrsnuća tjelesnosti odmah iza smrti. Duh stvara sebi iz materije novi, bolji instrumentarij, koji ga više ne veže na uvjete što ih je imao preko propadljiva tijela. Te nove zamisli ne možemo dokazati bez Božje objave. Pristalice tog shvaćanja pozivaju se na opis uskrsnog dana za koji se kaže: »I grobovi se otvoriše i uskrsnuše mnoga tjelesa svetih koji su usnuli. I izišavši iz grobova po uskrsnuću njegovu, udoše u Sveti grad i pokazase se mnogima« (Mt 27, 52—53). Svakako ta nova zamisao potpuno odgovara onome što znamo o ljudskoj duši kao strukturi tijela koja po naravi traži tijelo, ima ulogu u kozmosu iz kojega nikad ne izlazi. Na kraju povijesti preobraženi ljudi preobrazit će s Kristom čitav kozmos u »novo nebo i novu zemlju« (2 Pt 3, 13).

Premda ljudski duh ne može umrijeti tako da se razdijeli u dijelove kojih nema, on bi mogao biti uništen od Boga kao što je bio i stvoren. Ljudski duh nije nužno biće kao Bog. No Bog nikad ništa ne ruši, on je sama pozitivnost. Osim toga, ne bi imalo svrhe uništiti čovjeka koji već sada živi za vječne vrednote. Kad bismo do dna upoznali svoj duh, možda bismo uvidjeli i ontološku nemogućnost da duh — jednom stvoren — bude uništen.

Kako god smo kao u podmornici koju gone struje vremena, struje kozmosa, mi imamo periskop kojim iz podmornice tijela već sada gledamo obzore vječnosti. Mi ne možemo sumnjati da sve filozofske, matematičke i znanstvene istine vrijede aposlutno, svuda i uvijek, iznad vremena i prostora. Nitko ne može dati čega nema. Dio je uvijek manji od svoje cjeline. Učinak ne može nadmašiti uzrok čije je očitovanje. Djelo ne može biti bez djelatelja . . . Svi filozofski i logički zakoni vrijede vječno i aposlutno. $2 \times 2 = 4$, $3 \times 2 = 6$ itd. vrijedi uvijek i svuda. Na Marsu, Veneri i Sirijusu . . ., prije 2000 godina i poslije 2000 godina. Znamo da zakon gravitacije vrijedi gdje god ima »mase« u fizikalnom smislu.

Čovjekov duh već je sada vječan, ne da će istom postati takav, već sada živi u svijetu vječnog vrednovanja. Zagonetka je kako čovjek koji nije odvijeka ipak ne može sumnjati da je milijune godina prije njega morala vrijediti ista logika, filozofija i matematika? Čovjek će uvijek biti, ali nije uvijek bio. Tim pitanjem približili smo se tajanstvenom pitanju našeg stvaranja. Vrijeme nas je okovalo preko predodžbenog doživljavanja svijeta, pa teško shvaćamo odnos vremena i vječnosti. Bog, na primjer, jednim, a ne s više čina — u Bogu ne može biti promjena — stvara sve. Oduvijek stvara jednim sveobuhvatnim činom, koji ga ne mijenja, ono što se pojavljuje u vremenu. Gledajući iz vječnosti, sve su ljudske duše stvorene jednim činom. Kako se onda pojavljujemo u nizu vremena? — Pred takvim pitanjima hvata nas vrtoglavica. Naša je spoznaja očitovanje naše slabe biti. Spoznavajući, mi u sebi reproduciramo ono što spoznajemo. Kako bismo mogli reproducirati ono što je iznad naših uvjeta? Naša pozicija u stvarnosti zahtijeva da računamo na tajne koje ne razumijemo. Bog i njegova sfera mora biti misterij. Bog koga bismo potpuno shvatili ne bi više bio Bog, nego nešto slično našoj duši.

Čovjek je intencionalno biće, dinamično biće težnji

Već smo vidjeli da je čovjek, čim je budan, nezaustavno intelektualno aktivan.

Čovjekova svijest izlazi u objekte te je uvijek svijest nečeg drugog nego što je ona sama. I sebe doživljava, ali kao akt, a ne kao jasan tematizirani objekt. Svijet objekata u svijetu spoznajno nam je bliži od nas samih. O sebi pravimo teorije na temelju prijašnjih doživljaja, a objekte gledamo izravno.

Moderni filozofi nazivaju tu činjenicu: *ex-sistentia* (Heidegger) = ispostavljanje u doslovnom značenju; bačenošću (*Geworfensein*, Heidegger), intencionalnošću (skolastici, Franz Brentano, Edmund Husserl).

Horizonti i »atmosfera« intencionalnosti po Edmundu Husserlu

Ta dinamička intencionalnost naše svijesti ne ostaje kod golog objekta koji je srela: ona ga multiplicira u njegovoj ponovljivosti u potencijalni beskraj. Tako sviće i puca »unutrašnji« kvantitativni ili univerzalni horizont svakog objekta. O svemu stvaramo opći pojam: »prozor« je sve što služi izmjeni svjetla ili zraka s unutrašnjim prostorom. Opći pojam označuje sve ostvarene, ostvarljive, pa i one primjerke koji nikad neće biti ostvareni, kad bi bili ostvareni u tom obliku, bili bi »prozori«. Taj kvantitativan horizont, izražen brojevima, beskrajan je. Nitko nije napisao i ne može napisati najveći mogući broj. Uvijek možemo dodati slijedeći veći. Kvantitativni komparativ »uvijek još« nema svoga superlativa. To je potencijalan beskraj, a produljujemo ga na beskrajnom horizontu bitka.

Naša intencionalnost ne staje kod poopćenog objekta, nego stvara »vanjski« kvalitativni horizont različitih, uvijek novih predmeta i svojstava. Ne postoje samo prozori, nego beskraj ljepših i vrednijih ostvarenja i mogućnosti.

Postoji i »unutrašnji« kvalitativan horizont, o kojem govori Eugen Fink, Husserlov učenik. Svako svojstvo, svaka kvaliteta najavljuje u nezaustavnom komparativu sve ljepša ostvarenja tog istog svojstva. Najljepša slika još nije naslikana, najljepša žena još se nije rodila, najljepša crkva nije još sagrađena — i u materijalnom svijetu ne može biti ostvarena. Kvalitativan komparativ ipak ima svoj superlativ u nematerijalnoj zamisli.

Svi ti horizonti uviru i sjedinjuju se u jednom horizontu »bitka«. Bolje je da ga nazovemo »atmosfera« bitka, koja i nas obuhvaća. Horizont ili atmosfera »bitka« kvantitativno je beskrajan — no potencijalno samo neiscrpiv — kvalitativno uvire u beskrajni superlativ savršenstva sviju kvaliteta sjedinjenih u jedinstvo. Svojim neutaživim dimenzijama navješćuje pojam bitka apsolutno savršenstvo, potpunu ljepotu i dobrotu: BOGA.

Aristotel je definirao čovjeka: »razumna životinja« (*animal rationale*). Kao da je osnovno u njemu tijelo, a duhovna strana izražena je kao pridjev

»razuman«. Mnogo je bolja moderna definicija Karla Rahnera: čovjek je »duh u svijetu« (*Geist in Welt*). Težište je na duhu, a inkarnacija u tijelu i svijetu izražena je kao pridjev (*differentia specifica*). No najvjernija je definicija ona dinamična, koju je izrekao Pierre Rousselot D. I. († 1916.): čovjek je »*desiderium ENTIS incarnatum*« = utjelovljena težnja za potpunim Bitkom, za BOGOM.

Razvoju te osnovne dinamike u čovjeku služi sva ljubav, sva ljepota i dobrota koju u životu doživljavamo, posebno u čovjekovoj obitelji.

IV. U v r e m e n u p u p a c v i j e t v j e č n o s t i

Što je latentno i potencijalno u djetetu, pokazuje odrastao čovjek

Toga se pametnog metodičkog načela držimo. Na izložbu nose se najljepše razvijeni primjerci. Sumnjamo u istraživačko poštenje onih koji bi sve htjeli riješiti samo promatranjem djeteta. Slični su vrtlaru koji bi na izložbu jabuka donio proljetno cvijeće ili prve sitne zemetke plodova.

Međutim, dijete se naglo razvija pa kod njega možemo vrlo rano ustanoviti jasne znakove duhovnog nematerijalnog života.

Agens je tumačenje akcije, ne obratno.

Misao nije totalno ovisna o društvu i o jeziku

Već smo vidjeli da se samo u ljudskom djetetu može probuditi ljudsko ponašanje; životinje ni u ljudskoj sredini ne postaju ljudi. Ipak ima pokušaja koji bi htjeli i ontogenezu i filogenezu čovjekovu rastumačiti vanjskim utjecajima.

Da rastumače *filogenezu* čovjekovih prednosti, neki tvrde da je neki davni primat radom postao čovjekom. — Djelatelj (*agens*) izvodi djelo te tako djelo pokazuje djelatelja: no nikad djelovanje ne može dati djelatelju što nije od njega primilo. Sve živo djeluje, domaće životinje među nama rade pod čovjekovim vodstvom gotovo ljudske smislene poslove, pa ipak ne postaju ljudi. Dakle ni dresirano više djelovanje ne može uzdići na viši ontološki stupanj niže biće. Pristalice ontološkog uspona s pomoću rada morali bi zahtijevati ne bilo kakvo djelovanje — sve životinje djeluju — nego specifično ljudsko djelovanje. Mi sad pitamo: kako bi neko niže biće moglo izvesti specifično ljudski oblik rada ako već ne bi bilo čovjek?

Da rastumače *ontogenezu* čovjekovih prednosti u pojedinom djetetu, neki pretjeruju utjecaj okolice, kao da se misao uopće ne bi mogla roditi bez utjecaja odraslih. Sigurno je da je utjecaj roditelja neobično važan: roditelji mogu do otprilike 6. godine pridonijeti da inteligencija bude veća jer stimuliraju razvoj mozga. Ipak je pretjerano reći da se bez ljudske okoline inteligencija uopće ne bi pojavila i da misao potpuno ovisi o jeziku. Mi često već imamo misao pa istom naknadno tražimo najbolji jezični izraz, usvakom jeziku drukčiji. Jezik pretpostavlja misao, ali je ne stvara,

može je samo pospješiti. — Radi se o istoj krivoj pretpostavci kao pri tumačenju da je djelovanjem čovjek postao od primata. Uzrok izvodi učinak, nikad učinak da bi mogao proizvesti svoj uzrok, koga prije nije bilo. Misao stvara formalne strukture ljudskog izražavanja, a ne da formalne strukture ljudskog jezika istom stvaraju misao. Roditelji svojim utjecajem jedino tu misao dovode do razvijenosti koja je potrebna za život u visokoj civilizaciji. Oni uštedeju djeci povijesni uspon.

Dijete pokazuje dušu sposobnošću da uči jezik (počevši od 2. g.)

Druga godina života jest godina učenja jezika. Dijete oponaša sve zvukove savršenom elastičnošću kako je ustanovio psiholog Osgood akustičkim registriranjem dječjeg »gukanja«. Dijete najprije govori imenice koje znače željenu stvar (*desiderata*). To su zapravo eliptične rečenice. Zatim dodaje glagole (*operativa*), a zadnji dolaze prijedlozi, veznici, zamjenice, brojevi (*relativa*). Čim shvati koju apstraktnu riječ ili glagol, osobito kad prijeđe na *relativa*, *Formwörter*, *mots vides* — koje označuju isključivo neosjetni duhovni sadržaj — ono nedvojbeno pokazuje djelovanje duhovne duše u sebi.

Dijete pokazuje dušu svrhovitim djelovanjem u igri

Do treće godine dijete se igra samo, ako je s drugom djecom, onda se paralelno igra. Kontakt se sastoji u preotimanju igračaka. S tri godine dijete je sposobno za pravu zajedničku igru, s četiri godine broj se suigrača povećava.

Igra je najprije u službi izvježbavanja funkcija: kako zrije organizam dijete upošljuje probudene sposobnosti. U trećoj godini prelazi na oponašanje svega što starije rade. Tu već očito pokazuje da razumije svrhovito djelovanje odraslih. Razumije funkciju (svrhovitost) jednostavnih predmeta i instrumenata. Treći je stadij dječje igre: stvaralačka igra. Dijete gradi kuće od kocaka, pijeska ili drugog materijala. Isto tako slika predmete u raznim varijantama: npr. kuće, crkve, plotove i slično. Znači da shvaća funkciju, relacijski sustav, i zna da boja, duljina, broj prozora itd. nisu bitni za kuću.

Sve su to nepobitni znaci da u djetetu djeluje inteligentni duh. Do tog stupnja shvaćanja i djelovanja, do kreativne igre, ne dolazi ni najrazvijenija odrasla životinja.

Roditelji mogu do 6. godine unaprijediti samu inteligenciju

Motorika se kod djeteta razvija nesmetano bez posebnih podražaja izvana. Percepcija zahtijeva bar neodređene podražaje: svjetlo, zvukove, njuhove, okuse, opipe itd., inače centri u mozgu ne dođu do punog razvoja. Redovito neće ponestati takovih podražaja ako su sjetila zdrava. Najopasnije je ako je dijete u ozračju bez ljubavi, onda zakržlja afektivni mozak. Tako se uzrokuje duševne bolesti: psihoze do 3. godine.

Inteligencija ovisi pomalo o sva tri sektora: motornom, perceptivnom, i afektivnom. Instrument inteligencije najvjerojatnije su komisurna vlakna (bijeli mozak), koja intimno povezuju sve dijelove mozga. Do 3. godine dijete dostigne otprilike do polovice razvoja inteligencije. Druga polovica uspona razvije se do 16. godine. Nakon toga nitko ne postaje inteligentniji, samo više nauči i uvježba tu osnovnu sposobnost. Svojim zanimanjem za dijete, odgovaranjem na njegova pitanja, poticajima koje ono doživljava poslije 3. godine u društvu s vršnjacima — ovamo spada i vježba jezika — roditelji i ostali mogu do 6. godine, najviše nešto malo do 8. godine, biološki pospješiti razvoj inteligencije.

Do 6. godine sazriju centri za govor. Dijete, koje do te dobi ne nauči nikakav jezik, ostat će cijeli život nesposobno da adekvatno nauči ikoji jezik. — U tom smislu, a ne apsolutno, razvoj djeteta ovisi o okolini, posebno o roditeljima, da bude sposobno za život u visokoj civilizaciji.

Z a v r š n e m i s l i

I kao propupali djetinji cvijet i kao odrasli otvoreni reflektor, čovjek se ispriječio pred nama u svojim nedoglednim dimenzijama. Pitamo se na kraju: kako je moglo doći do nesporazuma da se čovjek svrstavao u predmete mehaničkog materijalizma ili u faunu imanentističkih evolucionista? Kako to da čovjek nije doživio svoju jedinstvenost, svoju ujedinjenu rasječenost, svoju nezaustavnost u vremenu i u vječnosti i svoju slobodu sučelice beskrajnim perspektivama?

Sve je to čovjek teoretski nijekao, no ipak je doživljavao. Vikao je da »nema duše« — dušom: upotrebljavajući dvije-tri apstraktne riječi bez ikojeg senzornog sadržaja: »ne« — »imati« — »dušu« skupa ne označuju nikoju boju, težinu, opipnu ili bilo koju drugu senzornu kategoriju. — Dok je sve veličajnije duhovne strukture utiskivao u tehničke izume, nijekao je sebe kao kreatora duhovnosti kojom je obogaćivao kozmos. — Slobodno je nijekao svoju slobodu, a ipak se ponašao dosljedno dubljem uvjerenju da je pravno odgovoran, dakle slobodan. — Jezik je funkcionirao poput široke rijeke, slijedeći snažno korito činjenica bez obzira na nedostatke teorije. Jezik je svih naroda registrirao čerdane riječi i pripadnih pojmova kojih ne bi smjelo biti ako bi čovjek bio samo predmet ili samo životinja.

Uzrok je svim tim zabunama — osim sekundarnih dogmatskih ideologija — što čovjek ne može reflektor svijesti okrenuti u sama sebe, nego o sebi stvara naknadne teorije. Ali u isto vrijeme reflektor koji se ne da okrenuti u sebe sama spasio je čovjeka od definitivne zablude. Prije nego je stao graditi krive teorije o sebi, čovjek se divno i ispravno projicirao u jezik i u tehniku, u umjetnost i u pravni poredak. Bilo je prekasno da sebe demantira. Čovjek je stršio golem i nedokučiv pred samim sobom nalik više na Hegelova apsurdnog boga, koji sam dolazi do svijesti o sebi, nego na predmete i životinje među koje se nastojao svrstati.